

การแสดงในพิธีกรรมรำบวงสรวงเจ้าพ่อศรีเทพ Status of Performances Rituals: Dance in Sacrifice Ceremony of Chao Poh Sri Thep

สมศักดิ์ ภูพรายงาม¹

Somsak Phuphraingam

¹สาขาวิชานาฏศิลป์และศิลปะการแสดง คณะมนุษยศาสตร์และสังคมศาสตร์ มหาวิทยาลัยราชภัฏเพชรบูรณ์

Program in Dancing and Performing Arts Faculty of Humanities and Social Science,

Phetchabun Rajabhat University

ได้รับบทความ: 4 ตุลาคม 2564

ปรับปรุงแก้ไข: 9 มกราคม 2565

ตอบรับตีพิมพ์: 17 มกราคม 2565

บทคัดย่อ

การแสดงในพิธีกรรมรำบวงสรวงเจ้าพ่อศรีเทพ เป็นการวิจัยเชิงคุณภาพ มีวัตถุประสงค์เพื่อศึกษาประวัติความเป็นมา องค์ประกอบของพิธีบวงสรวงเจ้าพ่อศรีเทพ รูปแบบของดนตรีและนาฏศิลป์ ตำบลศรีเทพน้อย อำเภอศรีเทพ จังหวัดเพชรบูรณ์ โดยใช้กระบวนการทางประวัติศาสตร์ นาฏยประดิษฐ์ แผนภูมิดนตรีและนาฏศิลป์ ศึกษาข้อมูลจากเอกสารและงานวิจัยที่เกี่ยวข้อง และจัดเก็บข้อมูลภาคสนามด้วยการสังเกตการณ์อย่างมีส่วนร่วมและการสัมภาษณ์ แล้วนำเสนอข้อมูลแบบพรรณนาวิเคราะห์พบว่า พิธีบวงสรวงเจ้าพ่อศรีเทพเป็นพิธีกรรมที่สำคัญที่เกิดขึ้นจากความเชื่อและความเคารพ เจ้าพ่อศรีเทพของชาวอำเภอศรีเทพที่สืบทอดมาอย่างช้านาน โดยเชื่อว่า เจ้าพ่อศรีเทพ จะช่วยปกป้องชาวบ้านให้อยู่อย่างร่มเย็นเป็นสุข ซึ่งองค์ประกอบของพิธีบวงสรวงคือ

1. บุคคล 2. เวลาสถานที่ 3. เครื่องเช่นสังเวย 4. อุปกรณ์ ในด้านรูปแบบของดนตรีนาฏศิลป์ พบว่า มีการใช้เครื่องดนตรี 2 ชนิด คือ โฉ่งและโหม่ง เพื่อประกอบ การแสดงและใช้ทำรำ ในพิธีทั้งหมด 7 ท่า คือ 1. ท่าเดิน 2. ท่าสอดสร้อย 3. ท่าเยื้องกราย 4. ท่าให้ 5. ท่าไหว 6. ท่ายุ่งฟ้อนหาง 7. ท่าชี้

คำสำคัญ: การแสดงในพิธีกรรม, การแสดงในพิธีกรรมรำวงสรวงเจ้าพ่อศรีเทพ

Abstract

Status of Performances Rituals : Dance in Sacrifice Ceremony of Chao Poh Sri Thep, is a qualitative thesis, the objectives to study history, configuration of sacrifice ceremony of Chao Poh Sri Thep, type of music and dance at Sri Thep Noi Sub-district, Sri Thep District, Phetchabun Province.

By using the historical process, invention dance, chart of music and dance, study from the documents and concerning thesis and storage data field by participant observation and interview then present an information as the Descriptive Analysis , found that : The sacrifice ceremony of Chao Poh Sri Thep was an important worship which it was happened from the faith and respect to Chao Poh Sri Thep of people in Sri Thep District a long heritage, which they believed that Chao Poh Sri Thep will protect the people to be peaceful and happy. Which the configuration of sacrifice ceremony were 1. Persons 2. Time / Place 3. Oblation 4. Equipment For the type of music dance found that, use 2 kinds of musical instrument as a drum and a brass gong for this show and with the 7 styles of dance were 1. Walk 2. Sod Soi Mala 3. Yuang Krai 4. Give 5. Pray 6. Yoong Fon Hang 7. Point. Which it was a worship should be conserved to remain in the society for long.

Keywords: Status of performances Rituals, Dance in sacrifice ceremony of Chao Poh Sri Thep

บทนำ

การจัดพิธีกรรมในสมัยโบราณ นิยมกระทำตามความเชื่อ โดยมีความเชื่อว่า หากกระทำถูกต้องแล้วจะนำความสุขและความเป็นสิริมงคลมาให้แก่ตนเอง ครอบครัว และวงศ์ตระกูลปัจจุบันยังคงยึดถือสืบทอดต่อ ๆ กันมาเป็นการรักษาเอกลักษณ์ของความเป็นไทย และเป็นการเชื่อมโยงในเรื่องความเชื่อของคนในชาติที่มีความหลากหลายผสมผสานกัน

พิธีกรรมที่คนไทยยึดถือปฏิบัติในโอกาสต่าง ๆ นั้น บางอย่างเป็นความเชื่อดั้งเดิมของท้องถิ่น บางอย่างเป็นความเชื่อเนื่องมาจากหลักปฏิบัติทางศาสนา ไม่ว่าจะเป็นศาสนาพุทธศาสนาพราหมณ์-ฮินดูหรือศาสนาอื่น ๆ ประเทศไทยมีวัฒนธรรม ประเพณีที่ปฏิบัติสืบทอดกันมาแต่โบราณ เช่นพิธีกรรมทางศาสนาพุทธ ซึ่งเป็นพิธีกรรมที่เกี่ยวกับศาสนาพราหมณ์อย่างแยกแยะไม่ได้ผู้นำในการประกอบพิธีกรรมต่าง ๆ ของท้องถิ่นตามภาคต่าง ๆ ของประเทศ ส่วนใหญ่จะเป็นผู้ที่ชุมชนให้ความนับถือเมื่อจัดพิธีดังกล่าวขึ้น คนในชุมชนที่มาร่วมพิธีจะเกิดความรักความสามัคคีมีความเอื้อเฟื้อเผื่อแผ่ช่วยเหลือซึ่งกันและกัน เป็นการสร้างความเจริญรุ่งเรืองและสร้างความเป็นปึกแผ่นแก่ชุมชนุมอย่างดียิ่ง ปัจจุบันวัฒนธรรมและประเพณีแบบโบราณกำลังเลือนหายไป ซึ่งคนสมัยใหม่มักจะละเลย แม้จะมีการนำมาปฏิบัติอยู่บ้าง แต่ยังขาดความรู้ความเข้าใจขั้นตอนในเรื่องพิธีกรรมต่าง ๆ จึงทำให้มีการปฏิบัติอย่างไม่ถูกต้อง ขาดความเป็นระเบียบเรียบร้อย หากหน่วยงานหรือส่วนราชการที่มีหน้าที่ดูแลรับผิดชอบไม่เผยแพร่ความรู้ที่ถูกต้องอาจทำให้วัฒนธรรมและประเพณีที่ดีงามมีความเสื่อมถอยไปเรื่อย ๆ จนในที่สุดจะเลือนหายไปตามกาลเวลา

วัฒนธรรมประเพณีที่ดีงามซึ่งเป็นเอกลักษณ์ของท้องถิ่นนั้น ถือว่าเป็นสิ่งสำคัญที่จะต้องรวบรวมให้เป็นหนึ่งเดียวเพราะพิธีกรรมเป็นเรื่องหลักที่ต้องเรียนรู้และเข้าใจ

โดยถ้อยแท้ “พิธีกรรม” เป็นการบูชา แบบอย่างหรือแบบแผนต่างๆ ที่ปฏิบัติในทางศาสนา อาจกล่าวได้ว่า เป็นการกระทำที่คนเราสมมติขึ้น เป็นขั้นเป็นตอน มีระเบียบวิธีเพื่อให้เป็นสื่อ หรือหนทางที่จะนำมาซึ่งความสำเร็จในสิ่งที่คาดหวังไว้ซึ่งทำให้เกิดความสบายใจและ มีกำลังใจที่จะดำเนินชีวิตต่อไป เช่น พิธีกรรมทางพระพุทธศาสนา หรืออีกนัยหนึ่ง พิธีกรรม เป็นพฤติกรรมที่มนุษย์พึงปฏิบัติต่อความเชื่อทางศาสนาของตนเอง ไม่ว่าจะเป็นศาสนาใด ๆ ก็ตามต่างก็มีการปฏิบัติต่อศาสนาของตน ตามความเชื่อและความศรัทธาของตนเอง ในแต่ละศาสนา จึงก่อให้เกิดเป็น “พิธีกรรม” ทางศาสนาด้วยความเชื่อและความศรัทธา (กรมการศาสนากระทรวงวัฒนธรรม, 2552: 1)

ประเพณีตามพจนานุกรมภาษาไทยฉบับบัณฑิตยสถาน ได้กำหนดความหมาย ประเพณีไว้ว่า ขนบธรรมเนียมแบบแผน ซึ่งเมื่อกล่าวถึงคำว่า “ขนบ” หมายถึง ระเบียบ แบบอย่าง ธรรมเนียมมีความหมายว่า ที่นิยมใช้กันมา เมื่อรวมกับคำอื่นจึงให้ความหมาย ว่า ความประพฤติที่คนส่วนใหญ่ยึดถือเป็นแบบแผนและได้ทำการปฏิบัติสืบต่อกันมา จนเป็นต้นแบบที่จะให้คนรุ่นต่อ ๆ ไปได้ประพฤติปฏิบัติตามกันต่อไป หรืออีกนัยหนึ่ง ประเพณีหมายถึง ระเบียบแบบแผนที่กำหนดพฤติกรรมในสถานการณ์ต่าง ๆ ที่คนในสังคม ยึดถือปฏิบัติสืบกันมา ถ้าคนใดในสังคมนั้น ๆ ผ่าฝืนมักถูกตำหนิจากสังคม ลักษณะ ประเพณีในสังคมระดับประเทศชาติมีทั้งประสมกลมกลืนเป็นอย่างเดียวกัน และมีผิดแผก กันไปบ้างตามความนิยมเฉพาะท้องถิ่น ประเพณีล้วนได้รับอิทธิพลมาจากสิ่งแวดล้อม ภายนอกที่เข้าสู่สังคม รับเอาแบบปฏิบัติที่หลากหลายเข้ามาผสมผสานในการดำเนินชีวิต ประเพณีจึงเรียกได้ว่าเป็นวิถีแห่งการดำเนินชีวิตของสังคม โดยเฉพาะศาสนา ซึ่งมีอิทธิพล ต่อประเพณีไทยมากที่สุด วัดวาอารามต่าง ๆ ในประเทศไทยสะท้อนให้เห็นถึงอิทธิพล ของพุทธศาสนาที่มีต่อสังคมไทย และชี้ให้เห็นว่าชาวไทยให้ความสำคัญในการบำรุง พุทธศาสนาด้วยศิลปกรรมทั้งงดงามเพื่อใช้ในพิธีกรรมทางศาสนาตั้งแต่โบราณกาล (กรมการศาสนากระทรวงวัฒนธรรม, 2552: 2) ได้แก่ (1) จาริตประเพณี หมายถึง สิ่งซึ่งสังคมใดสังคมหนึ่งยึดถือและปฏิบัติสืบกันมาอย่างต่อเนื่องและมั่นคง ผู้ใดฝ่าฝืน ถือว่าเป็นผิดเป็นชั่ว จะต้องถูกตำหนิหรือได้รับการลงโทษจากคนในสังคมนั้น เช่น

ลูกหลานต้องเลี้ยงดูพ่อแม่เมื่อท่านแก่เฒ่าถ้าใครไม่เลี้ยงดูถือว่าเป็นคนเนรคุณ หรือ ลูกอกตัญญู (2) ขนบประเพณี หมายถึง ระเบียบแบบแผนที่สังคมได้กำหนดไว้แล้ว ปฏิบัติสืบต่อกันมาทั้งโดยทางตรงและทางอ้อม ทางตรง ได้แก่ ประเพณีที่มีการกำหนด เป็นระเบียบแบบแผนในการปฏิบัติอย่างชัดเจนว่าบุคคลต้องปฏิบัติอย่างไร ทางอ้อม ได้แก่ ประเพณีที่รู้กันโดยทั่ว ๆ ไปโดยไม่ไดวางระเบียบไว้อย่างแน่นอน แต่ปฏิบัติไปตาม คำบอกเล่า เช่น ประเพณีเกี่ยวกับการเกิด การตาย การแต่งงาน ซึ่งเป็นประเพณีเกี่ยวกับ ชีวิตหรือประเพณีเกี่ยวกับเทศกาล ตรุษ สารท การขึ้นบ้านใหม่ (3) ธรรมเนียมประเพณี หมายถึง ประเพณีเกี่ยวกับเรื่องธรรมดาสามัญที่ทุกคนควรทำไม่มีระเบียบแบบแผน เหมือนขนบประเพณี หรือความผิดถูกเหมือนจารีตประเพณีเป็นแนวทางที่ทุกคนปฏิบัติ กันทั่วไปจนเกิดความเคยชินและไม่รู้สึกเป็นภาระหน้าที่ เพราะเป็นสิ่งที่มีความนานและ ใช้กันอย่างแพร่หลาย ธรรมเนียมประเพณีเป็นเรื่องที่ทุกคนควรทำ ผู้ฝ่าฝืน หรือทำผิด ก็ไม่ถือว่าเป็นเรื่องสำคัญแต่อาจถูกตำหนิว่าเป็นคนไม่ได้รับการศึกษา ไม่มีมารยาท ไม่รู้จักกาลเทศะ เป็นต้น

ดังนั้นกล่าวได้ว่า พิธีกรรมและประเพณีจัดเป็นจารีตประเพณี คือ แนวทางปฏิบัติ สืบต่อกันมานับว่าเป็นสมบัติที่ทรงคุณค่าอย่างยิ่ง จำเป็นต้องมีผู้ที่มีความรู้ - ความเข้าใจ ในการปฏิบัติให้รู้ถึงขนบธรรมเนียมประเพณีอย่างชัดเจน โดยเผยแพร่ความรู้แก่เยาวชน และองค์กรภาครัฐทุกส่วนให้สามารถนำไปปฏิบัติเองได้หมายความว่า ทำให้เป็นรูปธรรม อย่างชัดเจน เกิดความชำนาญ และแนะนำผู้อื่นได้ที่สำคัญคือการปฏิบัติ เป็นมาตรฐาน เดียวกัน เพื่อให้เยาวชน ประชาชนในท้องถิ่นมีความรู้ในการทำพิธี อย่างถูกต้องและ เกิดประโยชน์ในเชิงวิชาการเป็นการรักษาเอกลักษณ์ของท้องถิ่นที่มีความหลากหลาย ให้คงอยู่อย่างยั่งยืน ส่งผลให้สังคมไทยมีจารีตขนบธรรมเนียมประเพณีที่ติดตามโครงการ ดังกล่าวที่กรมการศาสนาจัดขึ้น จึงเป็นการสนับสนุนการอนุรักษ์วัฒนธรรมประเพณี ของชาติให้ดำรงอยู่สืบไป ที่นอกเหนือภารกิจหลักสำคัญยิ่ง คือ การรับสนองงานพระราชพิธี งานพระราชกุศลและงานรัฐพิธีตามหมายรับสั่ง ทั้งส่วนกลางและส่วนภูมิภาค รวมถึง ปฏิบัติงานด้านศาสนพิธีตามพิธีกรรม ทบวงกรม และหน่วยงานต่าง ๆ ขอความร่วมมือ

ซึ่งจะเกี่ยวข้องโดยตรงต่อพันธกิจกระทรวงวัฒนธรรม คือ การทำนุบำรุงด้านศาสนา ศิลปวัฒนธรรมของชาติสนองงานของสถาบันชาติศาสนาและพระมหากษัตริย์ให้สืบทอด และพัฒนาอย่างยั่งยืน

หากกล่าวถึงพิธีกรรมและความเชื่อนั้นมีความเป็นมาและเริ่มต้นอย่างไร พิธีกรรม และความเชื่อต่าง ๆ ถ้าสังเกตให้ดีจะมีปรากฏให้พบเห็นในชีวิตประจำวันมากมาย ตั้งแต่ เข้าตรูเริ่มต้นวันใหม่ของการดำเนินชีวิตของคนในสังคมแต่ละวัน ซึ่งพิธีกรรม ความเชื่อ ที่ได้ปฏิบัติกันอยู่นั้นเราท่านอาจทราบหรือไม่สามารถทราบได้ว่ามีความเป็นมาอย่างไร ทำไมจึงต้องมีและจุดเริ่มต้นแหล่งที่มาหรือแหล่งกำเนิดใด แต่นักมานุษยวิทยาและ นักสังคมศาสตร์ ท่านได้ให้ความสนใจ ศึกษา ค้นคว้าเพื่อหาเหตุผลสนับสนุนแนวคิดไว้ หลายท่าน ขอนำมากล่าวอ้างเพียงท่านเดียว คือ อีแวน พริทชาร์ท กล่าวถึง ความเชื่อ ที่สามารถโยงใยไปถึงพิธีกรรมที่เกิดขึ้นไว้อย่างน่าสนใจว่า “มนุษย์สัมพันธ์กับธรรมชาติและ ปรากฏการณ์หลายอย่างเกิดขึ้น มีผลกระทบต่อชีวิตที่มนุษย์ไม่สามารถหาคำตอบหรือ อธิบายได้เป็นเหตุให้มนุษย์เกรงกลัวและเคารพธรรมชาติ เมื่อต้องการความปลอดภัย ในชีวิตจึงเกิดการอ้อนวอน ร้องขอ และการเซ่นสังเวยด้วยวิธีการต่าง ๆ ตามแต่มนุษย์ ในชุมชนนั้น ๆ จะคิดค้น เมื่อประสบผลก็กลายเป็นความเชื่อ เป็นพิธีกรรมที่ยึดถือปฏิบัติ สืบต่อกันมา” (กรมการศาสนา กระทรวงวัฒนธรรม, 2552: 4-5)

ถ้าหากนำแนวคิดดังกล่าวมาพิจารณา ก็น่าจะเป็นความเป็นไปได้ดังตัวอย่างของ ปรากฏการณ์ทางธรรมชาติที่เกิดขึ้น เช่น พายุแลบ พายุร้อน พายุผ่า มีผลทำให้บ้านเรือน ต้นไม้หักโค่น ไม่สามารถหาคำตอบได้นี้ก็เป็นอย่างหนึ่ง และอีกตัวอย่างหนึ่งคนในชุมชน เกิดล้มตายจำนวนมาก เขาไม่สามารถค้นหาคำตอบได้ก็ต้องกล่าวโทษธรรมชาติ เกิด ความเกรงกลัวธรรมชาติกลัวในสิ่งที่ไม่เห็นและไม่สามารถค้นพบคำตอบ เช่น ขณะฝนตกมนุษย์เข้าไปอาศัยหลบฝนอยู่ใต้ต้นไม้แต่ด้วยความบังเอิญต้นไม้ขึ้นต้นสูงอยู่บริเวณ ที่โล่ง ในทางวิทยาศาสตร์ส่วนที่สูงของต้นไม้และความเปียกชื้นของพื้นดินก็เป็นสื่อไฟฟ้า อย่างดีเกิดฟ้าผ่าลงมาผู้ที่หลบอยู่ใต้ต้นไม้ถึงเสียชีวิต ผู้ไม่รู้ก็พยายามหาคำตอบ โดยสร้าง จินตนาการให้เกิดเป็นความเชื่อว่าเป็นเพราะต้นไม้มีเทพเจ้าพิทักษ์รักษาบันดาลให้เกิด

มีพลังอำนาจทำลายชีวิตมนุษย์ การค้นหาคำตอบไม่ได้ จึงต้องสร้างสิ่งหนึ่งขึ้น เพื่อต้องการให้ส่งผลทางด้านจิตใจ คือ ความเชื่อ โดยมีความเชื่อว่าสิ่งเหล่านั้นบันดาลให้เป็นอย่างนั้น เป็นอย่างนี้เมื่อเกิดการเกรงกลัวธรรมชาติมนุษย์ก็ต้องมีการอ่อนน้อมร้องขอธรรมชาติ โดยการเซ่นสังเวยธรรมชาติ เพื่อให้ได้มาซึ่งสิ่งที่ร้องขอตามที่ตนต้องการ และกรรมวิธี เช่นสังเวยประกอบการร้องขออ่อนน้อมต่อธรรมชาติตามแต่ชุมชน หรือคน ในสังคมนั้น จะค้นคิดกรรมวิธีขึ้นมา เพื่อใช้เป็นสิ่งปลอบประโลมยึดเหนี่ยวทางจิตใจ นั่นก็คือ “พิธีกรรม”

วัฒนธรรมพื้นบ้านถือเป็นมรดกที่สืบทอดกันมายาวนานตั้งแต่สมัยโบราณ มีหลักฐานทางประวัติศาสตร์และโบราณคดีที่ปรากฏชัดเจน เช่น ที่บ้านเชียง อุดรธานี ภาพเขียนที่ผาแต้ม จังหวัดอุบลราชธานี การสืบทอดวัฒนธรรมดังกล่าว ส่วนใหญ่กระทำโดยทางวาจา หรือการท่องจำ ส่วนการบันทึกเรื่องราวทางวัฒนธรรมต่าง ๆ ของตนเองไว้ ลักษณะที่เป็นลายลักษณ์อักษรไม่มีเลย (นคร พันธุ์รงค์, 2525: 1) โดยชาวไทยเบิ้ง หรือ ไทยเต็ง หรือไทยโคราช เป็นชื่อเรียกกลุ่มชนกลุ่มหนึ่งที่มีเอกลักษณ์ทางภาษาที่แตกต่างจากกลุ่มชนอื่นเป็นกลุ่มที่ใช้ภาษาไทย ภาคกลางเพี้ยน เหน่อ น้ำเสียงห้วนสั้น ภาษาพูดนิยมลงท้ายประโยคด้วยคำว่า “เบิ้ง” หรือ “เต็ง” ชาวไทยเบิ้ง หรือชาวไทยเต็ง เป็นชนกลุ่มหนึ่งที่ตั้งบ้านเรือนอยู่บริเวณลุ่มแม่น้ำลพบุรี และลุ่มแม่น้ำป่าสักและกระจายอยู่ในหลายจังหวัด ได้แก่ ลพบุรี สระบุรี เพชรบูรณ์ บุรีรัมย์ ชัยภูมิ และนครราชสีมา เป็นต้นมีหลักฐานยืนยันว่า มีการตั้งถิ่นฐานตั้งแต่ยุคก่อนประวัติศาสตร์ตอนปลาย มีเอกลักษณ์ทางวัฒนธรรมที่โดดเด่น งดงามทั้งในแง่ของคติความเชื่อขนบธรรมเนียมประเพณีภูมิปัญญาและการละเล่น ตลอดจนวัฒนธรรมทางสังคมอื่น ๆ พิธีบวงสรวงเจ้าพ่อศรีเทพเป็นพิธีกรรมอันศักดิ์สิทธิ์ที่สำคัญของประชาชนชาวอำเภอศรีเทพ จังหวัดเพชรบูรณ์ และพื้นที่ใกล้เคียง โดยประชาชนพร้อมใจกันจัดขึ้นจากความศรัทธาที่มีต่อองค์เจ้าพ่อศรีเทพสืบทอดกันมาเป็นเวลาช้านานหลายชั่วอายุคน จนกลายมาเป็นประเพณีที่ปฏิบัติสืบทอดกันเป็นประจำ กำหนดจัดงานพิธีกรรมบวงสรวงเจ้าพ่อศรีเทพตรงกับวันขึ้น 3 ค่ำ เดือน 3 หรือตามประเพณี ดั้งเดิมจะจัดในวันขึ้น 2 ค่ำ เดือน 3

งานบวงสรวงเจ้าพ่อศรีเทพเกิดขึ้นจากคติความเชื่อและความเคารพนับถือของประชาชนในชุมชนต่าง ๆ ที่อาศัยอยู่รอบเมืองโบราณศรีเทพต่อองค์เจ้าพ่อศรีเทพที่สถิตอยู่ภายในบริเวณอุทยานประวัติศาสตร์ศรีเทพ อำเภอศรีเทพ จังหวัดเพชรบูรณ์ ที่สืบทอดกันมาตั้งแต่บรรพบุรุษโดยไม่มีหลักฐานสนับสนุนอย่างชัดเจน ที่สามารถทำให้ทราบถึงการจัดงานบวงสรวงเจ้าพ่อศรีเทพครั้งแรกเมื่อไร รวมถึงไม่สามารถที่จะบอกได้ว่าเจ้าพ่อศรีเทพเป็นใครมาจากไหน มีเพียงความเชื่อที่ชาวบ้านเชื่อว่า เจ้าพ่อศรีเทพเป็นเจ้าเมืองศรีเทพเก่าและคอยปกป้องรักษาเมืองศรีเทพมาแต่โบราณ พิธีบวงสรวงเจ้าพ่อ-ศรีเทพจึงถูกจัดขึ้นเพื่อเป็นการแสดงความเคารพนับถือและขอบคุณเจ้าพ่อศรีเทพที่คอยช่วยบรรเทาทุกข์ปกป้องลูกหลานชาวเมืองศรีเทพให้อยู่เย็นเป็นสุขมาโดยตลอด บ้างเชื่อกันว่าเปรียบเสมือนการเลี้ยงฉลองหลังจากที่เจ้าพ่อศรีเทพเดินทางกลับมากจากยกกองทัพออกไปรบ (แสงี่ยม ศรีไพร, การสื่อสารส่วนบุคคล, 2557)

จากข้อมูลดังกล่าวข้างต้นเป็นสาเหตุที่ทำให้ผู้ศึกษาตระหนักถึงความสำคัญของพิธีบวงสรวงเจ้าพ่อศรีเทพ จึงได้ทำการศึกษาเกี่ยวกับประวัติความเป็นมา องค์ประกอบของพิธีกรรม และรูปแบบของดนตรีนาฏศิลป์ประกอบพิธีบวงสรวงเจ้าพ่อศรีเทพ ผู้วิจัยคาดหวังว่าผลงานวิจัยจะเป็นองค์ความรู้ที่เป็นประโยชน์ต่อวงการวิชาการและสามารถอนุรักษ์พิธีกรรมดังกล่าวให้อยู่สืบไป

วัตถุประสงค์ของการวิจัย

1. ศึกษาประวัติความเป็นมาของพิธีบวงสรวงเจ้าพ่อศรีเทพ
2. ศึกษาองค์ประกอบของพิธีบวงสรวงเจ้าพ่อศรีเทพ
3. ศึกษารูปแบบดนตรีและนาฏศิลป์ของพิธีบวงสรวงเจ้าพ่อศรีเทพ

วิธีการดำเนินวิจัย

การวิจัยครั้งนี้ ผู้วิจัยทำการวิจัยค้นคว้าข้อมูลจากแหล่งข้อมูล 2 ประเภท คือ ศึกษาจากหนังสือ ตำรา งานวิจัย เอกสารต่าง ๆ ที่เกี่ยวข้อง (Documentary Research) และศึกษาภาคสนาม (Field Research) ซึ่งมีรายละเอียด ดังนี้

1. ศึกษาจากหนังสือ ตำรา งานวิจัย บทความ และเอกสารวิชาการอื่น ๆ ที่เกี่ยวข้องกับการบริหารงานของเจ้าพ่อศรีเทพ องค์ประกอบพิธีกรรม รูปแบบดนตรีและนาฏศิลป์ที่อยู่ในพิธีกรรม เพื่อรวบรวมข้อมูลมาวิเคราะห์เชิงพรรณนา โดยนำทฤษฎีทางมานุษยวิทยาดนตรีและนาฏศิลป์ มาใช้เป็นแนวทางหลักในการศึกษาและวิเคราะห์ข้อมูล ดังนี้

1.1 ทฤษฎีเกี่ยวกับการศึกษาประวัติศาสตร์

1.2 ทฤษฎีเกี่ยวกับนาฏยประดิษฐ์

1.3 ทฤษฎีแผนภูมิดนตรีและนาฏศิลป์

แหล่งข้อมูลด้านเอกสารต่าง ๆ ที่ผู้ศึกษาดำเนินการรวบรวมข้อมูล มีดังนี้

- ห้องสมุดกลาง มหาวิทยาลัยนเรศวร
- ห้องสมุดคณะมนุษยศาสตร์ มหาวิทยาลัยนเรศวร
- สำนักวิทยบริการ มหาวิทยาลัยราชภัฏเพชรบูรณ์
- ห้องสมุดประชาชน “เฉลิมราชกุมารี” อำเภอเมือง จังหวัดเพชรบูรณ์
- ห้องสมุดประวัติศาสตร์เพชรบูรณ์ อำเภอเมือง จังหวัดเพชรบูรณ์

2. ศึกษาข้อมูลภาคสนาม ผู้ศึกษาดำเนินการรวบรวมข้อมูลด้วยการลงพื้นที่ภาคสนาม โดยเตรียมเครื่องมือและอุปกรณ์ เช่น แบบสัมภาษณ์ กล้องบันทึกภาพ แลบบันทึกเสียง กล้องวิดีโอ สมุดโน้ต เป็นต้น เพื่อเก็บรวบรวมข้อมูลเกี่ยวกับพิธีกรรมของเจ้าพ่อศรีเทพที่ปรากฏในตำบลศรีเทพน้อย อำเภอศรีเทพ จังหวัดเพชรบูรณ์ ซึ่งการรวบรวมข้อมูลภาคสนาม ผู้ศึกษาเก็บรวบรวมข้อมูลใช้การสัมภาษณ์โดยแบ่งเป็น 2 ลักษณะคือ แบบมีส่วนร่วมและไม่มีส่วนร่วม ซึ่งผู้ศึกษาได้บันทึกเสียงและบันทึกภาพ

ด้วยกล้องบันทึกภาพ แลบบันทึกเสียง และบันทึกข้อมูลในสมุดบันทึก เพื่อบันทึกเป็นลายลักษณ์อักษร โดยกำหนดคุณสมบัติของบุคคลที่เกี่ยวข้อง ดังนี้

- ผู้ประกอบพิธี
- ผู้เข้าร่วมพิธี
- นักวิชาการท้องถิ่น

ผู้วิจัยกำหนดระยะเวลาการศึกษาโดยเริ่มเก็บรวบรวมข้อมูลตั้งแต่เดือนมิถุนายน 2557 - เดือนกรกฎาคม 2558

3. วิเคราะห์ข้อมูลจากวิธีทัศน์ และบันทึกเป็นลายลักษณ์อักษร

ผลการวิจัย

1. ความสำคัญของพิธีบวงสรวง

1.1 “เจ้าพ่อศรีเทพ” คือใคร จากการศึกษาไม่พบหลักฐานที่เป็นข้อมูลอ้างอิงทางประวัติศาสตร์ที่ระบุว่า “เจ้าพ่อศรีเทพ” คือใคร พบแต่แนวความคิดของประชาชนที่อาศัยในพื้นที่ที่ศึกษา และตนเองได้รับรู้เรื่องราวของเจ้าพ่อศรีเทพ มีตั้งแต่ตนเองเกิดจากคำบอกเล่ากันรุ่นสู่รุ่น ดังนี้

ตำนานที่ 1 ได้กล่าวถึงเมืองศรีเทพนี้เจ้าเมืองปกครองอยู่ ต่อมาลูกชายเจ้าเมืองเกิดหลงรักกับลูกสาวของเจ้าเมืองเริงที่อยู่ทางทิศเหนือขึ้นไป จึงอ้อนวอนให้เจ้าเมืองศรีเทพไปสู่ขอลูกสาว เมื่อส่งคนไปสู่ขอแล้วทางเมืองเริงบอกว่าถ้าตกลงแต่งงานกับทางนี้จะต้องทำถนนจากศรีเทพไปถึงเมืองเริง ให้เสร็จภายใน 1 วัน แล้วฝ่ายหญิงจึงยอมแต่งงานด้วยทางฝ่ายเมืองศรีเทพจึงรวบรวมกำลังผู้คนให้เขาออกไปคนละเล็มแล้วรวมกลุ่มกันบริเวณนอกเมือง (ปัจจุบันเรียกว่า สระสองจบ) เมื่อเริ่มสร้างถนนจากเมืองศรีเทพไปถึงบ้าน- นาน้ำโครม แล้วผ่านไปห้วยไธ้บ้า ขณะเดียวกันฝ่ายเมืองเริงคิดอุบายลงให้การสร้างถนนนี้ไม่สำเร็จโดยไปจุดไฟที่ทิศตะวันออกแล้วตะโกนว่าสว่างแล้ว ทำให้ชาวเมืองศรีเทพ หมตกำลังใจและพากันเดินกลับไปหมด การแต่งงานของทั้งสองเมืองนี้ จึงไม่สำเร็จ จากตำนานนี้ทำให้เกิดภูมินามของสถานที่บริเวณนี้ว่า “ห้วยไธ้บ้า” ส่วนบริเวณที่ขบวนขันหมากที่ตามมานั้นได้สาด

ทั้งตามปาระหว่างทาง จึงเรียกว่า “ดงมหาสาร” (อำนวย สนประเสริฐ, การสื่อสารส่วนบุคคล, 2557)

ตำนานที่ 2 ได้กล่าวถึงเจ้าพ่อศรีเทพเป็นเทพที่มีอำนาจศักดิ์สิทธิ์ เชื่อกันว่าหากใครไม่ทำการบวงสรวง จะดลบันดาลให้ผู้นั้นทำมาหากินไม่ขึ้น หรือไม่มีความสุข ตำนานนี้เล่าถึงในสมัยโบราณ มีพ่อค้าจะไปขายควายที่เมืองชัยภูมิ ได้แะมามอบขนานต่อเจ้าพ่อศรีเทพว่า ถ้าตนไปค้าขายได้ลาภกลับมา พวกตนจะถวายหู 3 หู พอไปค้าขายได้ลาภจริงพวกพ่อค้าก็มาแก้บน โดยเอารองเท้า 3 หู มาถวายที่ศาลเจ้าพ่อ ภายหลังมีพ่อค้าอีกรุ่นหนึ่งได้มาบนเช่นเดียวกัน หากสำเร็จดังใจปรารถนา ตนจะถวายหัวควายเพียงแค่นู เมื่อพอนั้นเสร็จ พ่อค้าก็ต้องแก้บนโดยเอาข้าวมาแะวนที่เขาควยแค่นู และนำควายมาผูกติดไว้กับเสาศาลเจ้าพ่อ (จ่าง อินทร์จงใจ, การสื่อสารส่วนบุคคล, 2557)

ตำนานที่ 3 กล่าวว่าเนื่องจากประชาชนในบริเวณเมืองศรีเทพ ต่างมีความเชื่อในความศักดิ์สิทธิ์ของเจ้าพ่อศรีเทพมาก ใครก็ตามที่เข้ามาในบริเวณเมือง เมื่อพบเห็นสิ่งใดก็ตามที่ผิดไปจากธรรมชาติ หรือผีปีศาจ จะต้องกล่าวคำวิงวอนให้เจ้าพ่อศรีเทพให้มาคุ้มครองตน มีเรื่องเล่ากล่าวว่า พ่อค้าจากเมืองอื่นเดินทางมาค้าขายที่เมืองศรีเทพ แต่พ่อค้าไม่เชื่อถือในความศักดิ์สิทธิ์ของเจ้าพ่อศรีเทพ จึงไม่ได้ปฏิบัติตามที่ได้รับคำแนะนำ เมื่อช่วงเดินออกมาจากกำแพงเมือง ซึ่งเป็นบริเวณที่เป็นโคลน ช่างก็ติดหล่มไม่สามารถเดินทางต่อไปได้ ในที่สุดพ่อค้าต้องร้องขอให้เจ้าพ่อศรีเทพช่วยเหลือ” (ถั่วดัด บุญสะอาด, การสื่อสารส่วนบุคคล, 2557)

จากตำนานดังกล่าวข้างต้น สรุปได้ว่า ความเชื่อเกี่ยวกับความศักดิ์สิทธิ์ของพลังอำนาจเหนือธรรมชาติที่เกิดจากเจ้าพ่อศรีเทพนี้ ซึ่งอยู่คู่กับชาวศรีเทพ และประชาชนที่อยู่ในพื้นที่ใกล้เคียง ทั้งนี้รวมไปถึงผู้ที่สัญจรผ่านไปมาที่ให้ความเคารพและเชื่อถึงอิทธิฤทธิ์ พลังอำนาจที่ดลบันดาลให้สำหวั่ง สำเร็จ หรือป้องกันภัยอันตรายจากสิ่งที่ไม่มองไม่เห็นต่าง ๆ นับตั้งแต่อดีตจนกระทั่งถึงปัจจุบันนี้ ความสำคัญของเจ้าพ่อศรีเทพยังคงอยู่ในวิถีชีวิตของลูกหลานชาวศรีเทพอย่างแยกออกไม่ได้

1.2 ประวัติความเป็นมาของพิธีกรรมบวงสรวงเจ้าพ่อศรีเทพ

พิธีบวงสรวงเจ้าพ่อศรีเทพเป็นพิธีกรรมศักดิ์สิทธิ์ที่สำคัญของประชาชนอำเภอศรีเทพ จังหวัดเพชรบูรณ์ และพื้นที่ใกล้เคียงโดยประชาชนพร้อมใจกันจัดขึ้น สืบต่อกันมาเป็นเวลาช้านานหลายชั่วคน (สมอง อิมโพต, การสื่อสารส่วนบุคคล, 2557) จนกลายเป็นประเพณี ซึ่งปฏิบัติสืบทอดกันมาเป็นประจำทุกปี กำหนดจัดงานบวงสรวงเจ้าพ่อศรีเทพตรงกับวันขึ้น 3 ค่ำ เดือน 3 หรือตามประเพณีดั้งเดิมจะจัดในวันขึ้น 2 ค่ำ เดือน 3 ของทุกปี งานบวงสรวงเจ้าพ่อศรีเทพเกิดขึ้นจากคติความเชื่อของประชาชนในชุมชนต่าง ๆ ที่อาศัยอยู่รอบเมืองโบราณศรีเทพ ภายในบริเวณอุทยานประวัติศาสตร์ ศรีเทพ อำเภอศรีเทพ จังหวัดเพชรบูรณ์ ที่เคารพนับถือเจ้าพ่อศรีเทพมาแต่บรรพบุรุษที่สืบทอดมา ไม่มีหลักฐานสนับสนุนชัดเจนที่ทำให้ทราบว่างานบวงสรวงเจ้าพ่อศรีเทพนี้ มีขึ้นครั้งแรกเมื่อไร ที่ไหน หรืออธิบายได้ว่าเจ้าพ่อศรีเทพเป็นใคร มาจากไหน (เสมียน ตระกฐตราข, การสื่อสารส่วนบุคคล, 2557) ซึ่งจากความเชื่อของชาวบ้านศรีเทพนี้ เชื่อว่าเจ้าพ่อศรีเทพเป็นเจ้าเมืองศรีเทพเก่า และคอยปกป้องรักษาเมืองศรีเทพมาตั้งแต่สมัยโบราณ ตามคำบอกเล่าของผู้เฒ่าผู้แก่ ได้กล่าวถึง พิธีกรรมนี้ว่าเห็นมาตั้งแต่ตนเกิด ชาวศรีเทพต่างจัดงานบวงสรวงมาโดยตลอด พิธีบวงสรวงเจ้าพ่อศรีเทพจัดขึ้นเพื่อ เป็นการแสดงความเคารพนับถือและขอบคุณเจ้าพ่อศรีเทพที่ดลบันดาลให้ลูกหลานได้อยู่เย็นเป็นสุข มาโดยตลอด บ้างเชื่อว่า การบวงสรวงเจ้าพ่อศรีเทพเป็นการเลี้ยงฉลอง เจ้าพ่อศรีเทพ ที่กลับจากเดินทางไปทัพไปออกรบ (เสียม ศรีไพร, การสื่อสารส่วนบุคคล, 2557)

พิธีบวงสรวงเจ้าพ่อศรีเทพน่าจะเกิดขึ้นครั้งแรกที่บ้านศรีเทพน้อย หรือที่คนเฒ่าคนแก่จะเรียกว่า “บ้านใหญ่” (พรวน แสงเงิน, การสื่อสารส่วนบุคคล, 2557) เพราะเคยเป็นหมู่บ้านขนาดใหญ่และเป็นชุมชนแรกเริ่มดั้งเดิมในบริเวณเมืองเก่าศรีเทพนี้ ประกอบกับบ้านศรีเทพน้อยนี้เป็นหมู่บ้านที่มีประวัติความเป็นมาที่เก่าแก่กว่าทุก ๆ หมู่บ้านในตำบลศรีเทพ และบริเวณตำบลใกล้เคียง ซึ่งประชาชนส่วนใหญ่ในบริเวณพื้นที่ใกล้เคียงกับ บ้านศรีเทพน้อยนี้ มีพื้นเพเป็นชาวไทย - เบิ้ง เป็นส่วนใหญ่ ก่อนที่จะแยกย้าย

อพยพออกไปตั้งบ้านเรือนใหม่เป็นหมู่บ้านชุมชนต่างๆ (สิทธิ จริตแก้ว, การสื่อสารส่วนบุคคล, 2557) เช่น

- บ้านนาตะกวดและบ้านนาสนุ่นตำบลศรีเทพ อำเภอศรีเทพ จังหวัดเพชรบูรณ์
- บ้านน่าน้ำโครม ตำบลบ่อรัง อำเภอวิเชียรบุรี จังหวัดเพชรบูรณ์
- ตำบลบัวชุม อำเภอชัยบาดาล จังหวัดลพบุรี
- อำเภอสระโบสถ์ จังหวัดลพบุรี

ภาพที่ 1 เครื่องบูชาในพิธีบวงสรวงเจ้าพ่อศรีเทพ

สรุปได้ว่า พื้นเพเดิมของประชาชนในชุมชนดังกล่าวข้างต้น ก็มาจากบ้านศรีเทพน้อย หรือ “บ้านใหญ่” ในอดีต ทำให้การเคารพนับถือและพิธีกรรมการบวงสรวงเจ้าพ่อศรีเทพ เป็นที่ยอมรับนับถือของประชาชนในพื้นที่ต่าง ๆ ในบริเวณใกล้เคียงนี้ กลายเป็นที่รู้จักดีของประชาชนชาวอำเภอศรีเทพและพื้นที่โดยรอบ

2. องค์ประกอบของพิธีบวงสรวงเจ้าพ่อศรีเทพ

2.1 องค์ประกอบด้านบุคคล บุคคลที่มาร่วมในการประกอบพิธีกรรมบวงสรวงเจ้าพ่อศรีเทพแบ่งออกเป็น 3 กลุ่ม คือ กลุ่มแรกเป็นผู้ประกอบพิธีหลักกลุ่มที่สองเป็นผู้ประกอบพิธีเสริมและกลุ่มสุดท้ายเป็นผู้เข้าร่วมพิธี

2.2 องค์ประกอบด้านเวลา และสถานที่ ประกอบพิธี วัน เดือนในการประกอบพิธีกรรม “บวงสรวงเจ้าพ่อศรีเทพ” ของบ้านศรีเทพน้อย หมู่ที่ 5 ตำบลศรีเทพ อำเภอศรีเทพ จังหวัดเพชรบูรณ์ กล่าวว่า “การประกอบพิธีบวงสรวงเจ้าพ่อศรีเทพที่หมู่บ้านนี้ศรีเทพน้อยนี้ ในสมัยก่อนรุ่นปู่ รุ่นย่าเรียกว่า ฉลองนอกเมือง ปกติจะจัดพิธีก่อน ฉลองในเมือง เสมอไป สำหรับวันเวลาที่กำหนดไว้ตรงกับวันขึ้น 1 ค่ำ เดือน 3 ของทุกปีชาวบ้านจะรวมตัวกันที่หน้าศาลเจ้าพ่อศรีเทพ (ศาลอีตา) เวลาประมาณ 9.00 น. เป็นต้นไปก็จะเริ่มพิธีบวงสรวงเจ้าพ่อศรีเทพ” ส่วนสถานที่ประกอบพิธีกรรม “บวงสรวงเจ้าพ่อศรีเทพ” ในวันขึ้น 1 ค่ำ เดือน 3 ที่เรียกว่า “ฉลองนอกเมือง” ของประชาชนชาวบ้านศรีเทพน้อย มีด้วยกัน 2 แห่ง ดังนี้ (1) ศาลเจ้าพ่อศรีเทพ (2) ศาลเจ้าพ่อศรีเทพ (ศาลอีตา)

2.3 องค์ประกอบด้านเครื่องเซ่นสังเวย ในพิธีกรรมบวงสรวงเจ้าพ่อศรีเทพของประชาชนบ้านศรีเทพน้อย หมู่ที่ 5 ตำบลศรีเทพ อำเภอศรีเทพ จังหวัดเพชรบูรณ์ จำแนกได้ 2 ประเภทใหญ่ ๆ ได้แก่ เครื่องสังเวย และเครื่องกำนัลเครื่องบูชา เป็นเครื่องบูชาที่สำคัญ ๆ เท่านั้น ในปัจจุบันมีการเพิ่มเติมเครื่องบูชาอีกหลายชนิดตามกำลังศรัทธาของผู้เข้าร่วมพิธีปกติผู้เข้าร่วมพิธีแต่ละคนไม่จำเป็นต้องมีทุกอย่าง ตามกำลังศรัทธาของชาวบ้าน ส่วนใหญ่จะนิยมนำข้าวโป่งและนางเล็ด มาตั้งรวมไว้บริเวณหน้าศาลเจ้าพ่อศรีเทพ (ศาลอีตา) และจะมีเครื่องบวงสรวงกองกลางของหมู่บ้าน โดยบ้านศรีเทพน้อยเป็นผู้จัดเตรียมไว้

2.4 อุปกรณ์ในการรำพิธีบวงสรวงเจ้าพ่อศรีเทพ ตำบลศรีเทพน้อย อำเภอศรีเทพ จังหวัดเพชรบูรณ์ พบว่า อุปกรณ์ที่นำมาใช้ประกอบพิธีเป็นอุปกรณ์ที่สื่อให้เห็นถึงความหมายของแต่ละประเภท เช่น อาวุธ คือ ดาบใช้แทนความหมายว่า เป็นอาวุธของ

เจ้าพ่อศรีเทพไว้สำหรับป้องกันศัตรู พาหนะ เช่น ช้าง ม้า เรือ คือ การเดินทางของเจ้าพ่อ
ที่มาทั้งทางบกและทางน้ำ ซึ่งองค์ประกอบที่กล่าวมาล้วนมีความสำคัญในการประกอบพิธี
ที่ขาดไม่ได้ในการร่ายวงสรวงเจ้าพ่อศรีเทพโดยนำทฤษฎีนาฏยประดิษฐ์มาใช้ในการศึกษา

3. รูปแบบของดนตรีและนาฏศิลป์

เครื่องดนตรีที่ใช้บรรเลงประกอบการรำในพิธีบวงสรวงเจ้าพ่อศรีเทพนี้
ประกอบด้วย โจง (โพนดินเผา) และโหม่งซึ่งวัสดุที่นำมาประดิษฐ์โจง กล่าวว่า วัสดุที่นำมา
ประดิษฐ์โจงของชาวศรีเทพน้อย ตั้งแต่โบราณจะใช้เครื่องมือที่สามารถหาได้ง่าย
ในบริเวณหมู่บ้านมาประดิษฐ์ ตัวโจงทำจากดินจอมปลวก ส่วนหน้าโจงนำมาขัดด้วยหนังสัตว์
เช่น หนังลูกวัว หนังงูเหลือม หนังช้าง หนังควาย เป็นต้นพิธีกรรมบวงสรวงเจ้าพ่อศรีเทพ มีเนื้อร้อง
ให้ผู้ประกอบพิธีร่วมกลุ่มคีตศิลป์ ได้ใช้เนื้อร้องประกอบพิธีกรรมโดยเฉพาะอยู่ 2 เพลง คือ
เพลงเชิญ และเพลงส่ง จะใช้ร้อง หรือ ขับลำ เฉพาะขั้นตอนเริ่มต้นของพิธีกรรม และขั้นตอน
สุดท้ายของพิธีกรรมอัตราจังหวะของเพลงที่บรรเลงประกอบพิธีกรรม “บวงสรวงเจ้าพ่อศรีเทพ”
ตลอดตั้งแต่เริ่มจนกระทั่งพิธีกรรมเสร็จสิ้นเป็นเครื่องกำหนดการเคลื่อนไหวของผู้ประกอบ
พิธีอัตราจังหวะของเพลงที่บรรเลงประกอบพิธีกรรม “บวงสรวงเจ้าพ่อศรีเทพ” ตลอดตั้งแต่
เริ่มจนกระทั่งพิธีกรรมเสร็จสิ้นผู้บรรเลงเครื่องดนตรีใช้อัตราจังหวะ 2 อัตรา คือ อัตรา
จังหวะสองชั้น และอัตราจังหวะชั้นเดียว โดยโหม่งเป็นเครื่องกำกับจังหวะหลัก โดยปกติ
“จังหวะหน้าทับพิเศษ (บวงสรวงเจ้าพ่อศรีเทพ) ชั้นเดียว” จะบรรเลงเป็นยืนพื้นสำหรับ
ประกอบพิธีกรรม “บวงสรวงเจ้าพ่อศรีเทพ” ตั้งแต่เริ่มจนเสร็จพิธี ยกเว้น “พิธีเล่น” จะลด
อัตราจังหวะเป็น สองชั้น และ เปลี่ยนหน้าทับเป็น “จังหวะหน้าทับพิเศษ (บวงสรวงเจ้าพ่อศรีเทพ)
สองชั้น” แทนเพื่อให้เร่งการร้องและทำนองให้เร็วเกินไป ทำให้รู้สึกผ่อนคลายนิ่มนวล
กว่าอัตราจังหวะชั้นเดียว

สำหรับรูปแบบนาฏศิลป์ที่ร่วมอยู่ด้วย หากว่าเป็นประเภทของการแสดง
นาฏศิลป์แบบพื้นบ้าน ที่เกิดจากพิธีกรรมนั่นเอง สามารถแบ่งรูปแบบของการทางนาฏศิลป์
ในพิธีกรรมบวงสรวงเจ้าพ่อศรีเทพ 3 รูปแบบ คือ ขั้นตอนของพิธีกรรม รูปแบบ เครื่องแต่งกาย

และรูปแบบท่ารำทางด้านนาฏศิลป์ที่ใช้ประกอบพิธี โดยนำทฤษฎีแผนภูมิดนตรีและนาฏศิลป์มาใช้ในการศึกษา พร้อมกันท่ารำที่ได้มีการวิเคราะห์ทั้ง 7 ท่า ดังนี้

กระบวนท่ารำที่ 1 ท่าเดิน

ภาพที่ 2 ท่าเดิน

กระบวนท่ารำที่ 3 ท่าเอียงกาย

ภาพที่ 4 ท่าเอียงกาย

กระบวนท่ารำที่ 5 ท่าไหว้

กระบวนท่ารำที่ 2 ท่าสอดสร้อย

ภาพที่ 3 ท่าสอดสร้อย

กระบวนท่ารำที่ 4 ท่าไหว้ (ถวาย)

ภาพที่ 5 ท่าไหว้ (ถวาย)

กระบวนท่ารำที่ 6 ท่ายุ่งฟ้อนหาง

ภาพที่ 6 ท่าไว้
กระบวนท่ารำที่ 7 ท่าซี้

ภาพที่ 7 ท่าย้งฟ้อนหาง

ภาพที่ 8 ท่าซี้

อภิปรายผล

การแสดงในพิธีกรรมรำบวงสรวงเจ้าพ่อศรีเทพ เป็นงานวิจัยเชิงคุณภาพ ซึ่งได้ทำการเก็บข้อมูลที่เกี่ยวข้องกันแล้วนำมาวิเคราะห์ตามลำดับ ซึ่งจากข้อมูลดังกล่าวสามารถนำมาอภิปรายผลได้ดังนี้

1. ความสำคัญของพิธีบวงสรวง จากการศึกษาข้อมูลอ้างอิงทางประวัติศาสตร์ ที่ระบุได้ว่า เจ้าพ่อศรีเทพ คือใคร มาจากไหน แต่เรื่องราวของเจ้าพ่อศรีเทพเกิดจากคำบอกเล่าภายในชุมชนจากรุ่นสู่รุ่น ซึ่งในคำบอกเล่าทำให้มีการสืบเนื่องขยายต่อโดยคำพูดจาก

คนในหมู่บ้านนาตะกุด อำเภอศรีเทพ จังหวัดเพชรบูรณ์ รวมไปถึงประชาชนที่อาศัยอยู่แถบพื้นที่ใกล้เคียง ได้รับรู้ถึงความสำคัญของพิธีบวงสรวงเจ้าพ่อศรีเทพว่ามีความสำคัญอย่างไร และทำไมคนในหมู่บ้านนาตะกุดจึงให้ความสำคัญในพิธีบวงสรวงเจ้าพ่อศรีเทพมาเป็นระยะเวลายาวนานตั้งแต่บรรพบุรุษในอดีตกาลมาจนถึงปัจจุบัน ซึ่งในอดีตความสำคัญเกิดจากคนกลุ่มเล็ก ๆ ในหมู่บ้านจนกลายมาเป็นความสำคัญในปัจจุบันที่มีองค์กร และมีสถาบันต่าง ๆ เข้าไปมีส่วนร่วมและให้ความสำคัญกับพิธีบวงสรวงเจ้าพ่อศรีเทพ อำเภอศรีเทพ จังหวัดเพชรบูรณ์ ผู้วิจัยได้รวบรวมข้อมูลจากการสัมภาษณ์บุคคลที่มีความรู้ภายในพื้นที่บ้านนาตะกุด อำเภอศรีเทพ จังหวัดเพชรบูรณ์ ได้ว่า มีทั้งหมด 3 ตำนาน ดังนี้ (อานวย สนประเสริฐ, การสื่อสารส่วนบุคคล, 2557) ได้กล่าวไว้ในตำนานที่ 1 บทที่ 4 อยู่ในหัวข้อความสำคัญของพิธีบวงสรวง และ(แจ้ง อินทร์จงใจ, การสื่อสารส่วนบุคคล, 2557) กล่าวไว้ในตำนานที่ 2 บทที่ 4 อยู่ในหัวข้อความสำคัญของพิธีบวงสรวง และ(ถั่วตัด บุญสะอาด , การสื่อสารส่วนบุคคล, 2557) กล่าวไว้ในตำนานที่ 3 บทที่ 4 อยู่ในหัวข้อความสำคัญของพิธีบวงสรวง ซึ่งตำนานทั้ง 3 ตำนานนี้ไปสอดคล้องกับการที่ผู้วิจัยได้นำเอาทฤษฎีทางประวัติศาสตร์(ธีราพร ทวีธรรมเจริญ, 2553: 107) และมาใช้ในการวิเคราะห์ในหัวข้อความสำคัญของพิธีบวงสรวงเจ้าพ่อศรีเทพ (Kammeyer, Kenneth, 1997: 88-90)

2. ประวัติความเป็นมาของพิธีบวงสรวงเจ้าพ่อศรีเทพ (สมอง อิมโพด, การสื่อสารส่วนบุคคล, 2557) กล่าวไว้ว่าปัจจุบันพิธีบวงสรวงเจ้าพ่อศรีเทพ ตำบลศรีเทพน้อย อำเภอศรีเทพ จังหวัดเพชรบูรณ์ จะกำหนดจัดงานตรงกับวันขึ้น 3 ค่ำ เดือน 3 (หรือตามประเพณีดั้งเดิมจะจัดในวันขึ้น 2 ค่ำ เดือน 3) ซึ่งกลุ่มคนหรือประชาชนที่เข้าร่วมในพิธีบวงสรวงเจ้าพ่อศรีเทพนี้มีผู้เข้าร่วมงานทั้งผู้เฒ่าผู้แก่ ตลอดจนทุกเพศทุกวัยที่มีการรวมตัวกันเนื่องจากความเชื่อและความศรัทธาที่มีต่อองค์เจ้าพ่อศรีเทพ จนกลายเป็นการสืบทอดทางด้านประเพณีประจำหมู่บ้านนาตะกุดไปแล้ว ในเรื่องของความเชื่อนี้เองไปตรงกับ(ปรงศรี กลิ่นเทศ, การสื่อสารส่วนบุคคล, 2557) กล่าวว่าถ้าใครมีเรื่องทุกข์ร้อนหรือเรื่องที่ทำให้เรายากจะได้ในสิ่งที่ตั้งความหวังไว้แล้วยังไม่ได้ก็ให้ไปกราบไหว้ขอพรจากเจ้าพ่อศรีเทพ ท่านก็จะบันดาลในสิ่งที่เราขอให้สมปรารถนา รวมถึงความมีอิทธิฤทธิ์ที่เจ้าพ่อมีต่อคน

ในหมู่บ้านนาตะกุดที่คอยช่วยเหลือปกป้องความชั่วร้ายไม่ให้เข้ามาทำร้ายคนในหมู่บ้านอีกมุมหนึ่งที่ (เสงี่ยม ศรีไพร, การสื่อสารส่วนบุคคล, 2557) ได้กล่าวว่าเป็นการเลี้ยงฉลองที่เจ้าพ่อศรีเทพกลับมาจากการเดินทางไปทัพ ซึ่งในหมู่บ้านนาตะกุดเป็นหมู่บ้านที่เก่าแก่ในสมัยก่อนเรียกว่า บ้านใหญ่ โดยดั้งเดิมจะอยู่ในบริเวณเมืองเก่า ซึ่งไปตรงกับ (พรวน แสงเงิน, การสื่อสารส่วนบุคคล, 2557) กล่าวว่าในอดีตมีชาวไทเบิ้ง ได้อพยพเข้ามา ตั้งบ้านเรือนอยู่ในหมู่บ้านนาตะกุด จึงมีชุมชนที่เกิดขึ้นอีกมากมายและมีสิ่งที่คอย ยึดเหนี่ยวจิตใจเหตุผลนี้เองจึงเกิดพิธีกรรมหรือการนับถือของประชาชนในพื้นที่ต่าง ๆ และในบริเวณใกล้เคียงกลายเป็นที่รู้จักกันคือ พิธีบวงสรวงเจ้าพ่อศรีเทพ

3. เครื่องเซ่นสังเวยและอุปกรณ์ต่าง ๆ ในพิธีบวงสรวงเจ้าพ่อศรีเทพ ตำบลศรีเทพน้อย อำเภอศรีเทพ จังหวัดเพชรบูรณ์ จะมีเครื่องบูชาที่ใช้ในพิธีกรรม ซึ่งจำแนกได้ออกเป็น 2 ประเภทใหญ่ ๆ ได้แก่ เครื่องสังเวย และเครื่องกำนัล ทั้ง 2 ประเภทนี้ จะมีบทบาทและความสำคัญแตกต่างกันโดยแบ่งความหมาย และความสำคัญรวมถึงองค์ประกอบที่ต้องใช้ในพิธีบวงสรวง ตามที่ (พรวน แสงเงิน, การสื่อสารส่วนบุคคล, 2557) กล่าวไว้ว่าเครื่องสังเวยคือ เครื่องที่เปรียบเสมือนการให้ค้ำน้ันสัญญาที่มีไว้ให้แก่เจ้าพ่อศรีเทพว่า ถ้าเราได้มาขออะไรท่านแล้วได้สมความปรารถนา ก็จะนำเครื่องสังเวยนั้นมาให้ตามที่ตกลงกันไว้มีทั้ง ประเภทคาว-หวาน ผลไม้ชนิดต่าง ๆ ที่จะเป็นกฎเกณฑ์ของผู้ประกอบพิธีเป็นตัวกำหนดว่า จะใช้อะไรบ้างก็อย่าง และอย่างละเท่าไรในการทำพิธีทุกครั้ง ทุกปีอาจจะมีข้อแตกต่างหรือชนิดของอาหารหวาน-คาว ผลไม้ที่มีตามฤดูกาลและหามาได้ตามท้องถิ่นที่มีอยู่ภายในหมู่บ้าน รวมถึงฐานะที่จะมีกำลังหาได้ในแต่ละปีที่จัดขึ้น และจะแตกต่างจากเครื่องกำนัล ซึ่งหมายถึงสิ่งที่ผู้เข้าทำพิธีหรือเรียกว่า คนทรง ได้เป็นผู้สื่อสารและกำหนดขึ้นมาว่าจะต้องใช้อะไรบ้าง ตามที่ (พรวน แสงเงิน, การสื่อสารส่วนบุคคล, 2557) กล่าวว่าเครื่องกำนัลถ้าพูดกันง่าย ๆ ก็คือเครื่องที่ใช้อัญเชิญสิ่งศักดิ์สิทธิ์ในที่นี้หมายถึง เจ้าพ่อศรีเทพ ให้มาสถิตย์ หรือมาอยู่ในพิธีที่กำลังจะเกิดขึ้นโดยในเครื่องกำนัลนั้นจะประกอบไปด้วย (สมศรี ศรีไพร, การสื่อสารส่วนบุคคล, 2557) ได้กล่าวและให้ข้อมูลเอาไว้ในบทที่ 4 ว่ามีอะไรบ้าง และอีกอย่างหนึ่งที่ (ถั่วตัด บุญสะอาด, การสื่อสารส่วนบุคคล, 2557) ได้สรุปถึงเครื่องกำนัล และเครื่องบูชาว่า โดยปกติแล้วนั้น

ในเบื้องต้น เครื่องบูชาที่สำคัญที่เป็นส่วนหลักใหญ่ ๆ ทางหมู่บ้านนาตะกุดจะเป็นผู้เตรียมเอาไว้แล้ว ส่วนในเรื่องของความศรัทธาที่หมู่บ้านใกล้เคียงจะนำมาเสริมหรือเพิ่มในส่วนที่ขาดเติมเต็มให้ครบเพื่อจะทำให้พิธีนั้นสมบูรณ์แบบในทุก ๆ ปี ส่วนเรื่องของอุปกรณ์ที่ใช้ในพิธีกรรมพบว่า การรำพิธีบวงสรวงเจ้าพ่อศรีเทพ ตำบลศรีเทพน้อย อำเภอศรีเทพ จังหวัดเพชรบูรณ์ นั้น สามารถแบ่งออกได้เป็น 2 กลุ่ม คือ กลุ่มอาวุธ และกลุ่มพาหนะ ซึ่ง 2 ชนิดนี้เป็นอุปกรณ์ที่ผู้เข้าทรงหรือผู้ทำพิธีใช้ในการประกอบพิธี คือ มีดดาบผู้เข้าทรงต้องถือประกอบการรำ ม้าคือพาหนะที่เปรียบเสมือนเจ้าพ่อใช้ขี่ออกศึกสงครามนั่นเอง

4. ขั้นตอนของพิธีและรูปแบบของการรำที่อยู่ในพิธีกรรม เนื่องจากพิธีกรรมบวงสรวงเจ้าพ่อศรีเทพ ตำบลศรีเทพน้อย อำเภอศรีเทพ จังหวัดเพชรบูรณ์ มีรูปแบบขั้นตอนหลักที่ประกอบไปด้วยกัน 3 ขั้นตอนคือ ก่อนพิธีกรรม ขณะประกอบพิธีกรรมและหลังประกอบพิธีกรรม ตามที่แต่ละขั้นตอนย่อมแตกต่างกันออกไปรวมถึง ผู้ประกอบพิธีใช้ในแต่ละช่วงขั้นตอนไม่เหมือนกัน เช่น ก่อนประกอบพิธีกรรมก็จะแยกออกเป็น พิธีขออนุญาต พิธีแต่งตัว ขณะประกอบพิธีกรรมก็จะแยกออกเป็นอีก 7 พิธีคือ พิธีเชิญ พิธีเข้า พิธีรับเครื่องบูชา พิธีเสี่ยงทายรักษา พิธีเล่น พิธีเรียกขวัญ และพิธีส่ง ผู้ประกอบพิธีหลักรวมถึงองค์ประกอบทางด้านบุคคล ศิลปิน และอุปกรณ์ต่าง ๆ ที่มาอยู่ในขั้นตอนนี้ก็จะใช้และมีความสำคัญที่แตกต่างกันออกไปไม่ว่าจะเป็นทางด้านลำดับขั้นตอน เหตุการณ์ ความสำคัญ ที่รวมอยู่ในช่วงของขณะประกอบพิธีกรรม ส่วนสุดท้ายก็คือ หลังประกอบพิธีกรรมในช่วงสุดท้ายที่อยู่ในพิธีบวงสรวงเจ้าพ่อศรีเทพก็มีส่วนย่อยออกไปเพียง 1 พิธีเท่านั้น ก็คือ พิธีรับเครื่องบูชา ซึ่งจะเป็นหน้าที่ของผู้ประกอบพิธีหลัก ผู้ประกอบพิธีร่วม รวมถึงกลุ่มนักดนตรี ผู้ร่วมเข้าพิธี กลุ่มนาฏศิลป์ และผู้เข้าร่วมพิธีทั่วไป บทร้องที่มีบทบาทหน้าที่ที่แตกต่างกันในขั้นตอนสุดท้ายนี้ซึ่งแต่ละกลุ่ม แต่ละบุคคล รวมถึงผู้ประกอบพิธีก็จะเป็นผู้ดำเนินการทั้งหมดในขั้นตอนสุดท้ายรวมถึง

5. รูปแบบของการรำในพิธีบวงสรวงเจ้าพ่อศรีเทพ ตำบลศรีเทพน้อย อำเภอศรีเทพ จังหวัดเพชรบูรณ์ มีรูปแบบที่ใช้ในการรำประกอบพิธีที่ผู้วิจัยค้นคว้าได้นำเอาหลักทฤษฎีนาฏยประดิษฐ์ของสุรพล วิรุฬห์รักษ์ มาสอดคล้องกับงานวิจัยที่เกี่ยวข้องได้ทั้งหมด

7 ท่า คือ ท่าเดิน ท่าสอดสร้อย ท่าเยื้องกราย ท่าให้ ท่าไหว ท่ายุ่งพ้อนหาง ท่าชี้ โดยแต่ละท่ารำนั้น ผู้ที่ประกอบพิธีหลักจะเป็นผู้รำตามกระบวนการต่อเนื่องจนครบ 7 ท่า ดังที่ได้กล่าวไว้พร้อมอธิบายลักษณะของท่ารำตั้งแต่ท่าที่ 1 ถึง ท่าที่ 7 โดยใช้เครื่องดนตรีที่เรียกว่า โทน พร้อมกับอัตราจังหวะหน้าทับเข้ามาอยู่ในท่ารำตามตารางที่กำหนดไว้ในแต่ละท่าอย่างสมบูรณ์ ในส่วนที่เกี่ยวข้องอีกประเภทซึ่งนำมากล่าวไว้คือ เครื่องแต่งกายของผู้ประกอบพิธี ในลักษณะของเครื่องแต่งกายที่ผู้ประกอบพิธีได้นำเอาเครื่องแต่งกายที่มีการสอดคล้องไม่ว่าจะเป็นในเรื่องของ สี ความหมาย และการแต่งกายตามพิธีกรรม รวมถึงอุปกรณ์ที่ใช้ในการประกอบพิธีในพิธีกรรมด้วยคือ มีดดาบ 1 เล่ม ที่ผู้ประกอบพิธีหลักจะต้องถือราอยู่ในช่วงพิธีกรรม ประกอบกับท่ารำตามที่ได้กำหนดเอาไว้ทั้งหมด 7 ท่า และใน 7 ท่าครั้งนี้ผู้วิจัยได้วิเคราะห์ การสื่อความหมายท่ารำของผู้ประกอบพิธีไว้ได้ดังนี้ ท่าเดิน หมายถึง องค์เจ้าพ่อศรีเทพได้เดินทางลงมาประทับยังร่างทรงแสดงอาการออกมาในรูปแบบเดินไปรอบ ๆ บริเวณสถานที่ประกอบพิธีบวงสรวง ท่าสอดสร้อย หมายถึง ความสง่างาม ความอ่อนช้อยขององค์เจ้าพ่อศรีเทพ ท่าเยื้องกราย หมายถึง ความน่าเกรงขามยิ่งใหญ่ของเจ้าพ่อศรีเทพ ท่าไหว หมายถึง การเคารพบูชาสิ่งศักดิ์สิทธิ์ที่สถิตอยู่ ณ บริเวณสถานที่ประกอบพิธีบวงสรวง ท่าให้ หมายถึง การให้พรกับผู้เข้าร่วมพิธีบวงสรวง ท่ายุ่งพ้อนหาง หมายถึง ท่าเชื่อมมาจากท่าไหว ท่าชี้ หมายถึง การปิดเป่าสิ่งชั่วร้ายหรือสิ่งไม่ดีออกจากบริเวณงานพิธีบวงสรวงเจ้าพ่อศรีเทพ

6. ดนตรีที่ใช้ประกอบในการรำ จากการศึกษาค้นคว้าผู้วิจัยได้ศึกษาเกี่ยวกับเรื่อง การรำในพิธีบวงสรวงเจ้าพ่อศรีเทพ โดยนำเอาทฤษฎีของประทีป นกปี มาใช้ประกอบการค้นคว้างานวิจัยที่เกี่ยวข้องสอดคล้องได้ดังนี้คือ การนับจังหวะจำนวนครั้งของจังหวะตกที่สอดคล้องกับท่ารำตั้งแต่ท่าที่ 1 จนถึงท่าที่ 7 การใช้หน้าทับที่แตกต่างกันส่งผลให้เกิดท่ารำที่แตกต่างกันไปด้วย การใช้หน้าทับที่สอดคล้องกับจังหวะตลอดจนความซ้ำเร้าก็สอดคล้องกับท่ารำกล่าวคือ ท่าเชื่อม ท่าหลัก ที่มีความสอดคล้องในหน้าทับที่ใช้โทนเป็นเครื่องดนตรีประกอบจังหวะในพิธีบวงสรวงเจ้าพ่อศรีเทพ

ข้อเสนอแนะ

1. ข้อเสนอแนะเกี่ยวกับการแสดงในพิธีกรรมรำบวงสรวงเจ้าพ่อศรีเทพ

1.1 ควรมีการนำงานวิจัยการศึกษาพิธีกรรมและการละเล่นท้องถิ่นพื้นบ้านในพื้นที่อื่นบ้าง

1.2 เผยแพร่ด้วยการจัดการแสดงพร้อมการบันทึกด้วยระบบวีดิทัศน์และภาพถ่ายเพื่อรวบรวมองค์ความรู้ตามลำดับขั้นตอน สำหรับการศึกษา วิเคราะห์เปรียบเทียบ ทั้งยังเป็นแนวทางในการจัดการแสดงรวมทั้งการเก็บข้อมูลด้านดุริยางค์ศิลป์ ที่เกี่ยวข้องกัน เพลงร้อง ทำนองดนตรีในรูปแบบของการบันทึกโน้ตเพลงเพื่อเป็นตำราหลักฐานควบคู่กับพิธีกรรมนี้

2. ข้อเสนอแนะในการวิจัยครั้งต่อไป

2.1 ควรมีการส่งเสริมและอนุรักษ์สืบสานพิธีบวงสรวงเจ้าพ่อศรีเทพอีกทั้งการละเล่นพื้นบ้านประเภท นางควาย ลิงลม นางสุ่ม น้ไวให้คงอยู่สืบต่อไป

2.2 ควรดำรงไว้ซึ่งความงดงามทางด้านภาษา สำนวน ทำนอง สีสาว อารมณ์ตามรูปแบบภูมิปัญญาพื้นบ้าน

2.3 ประกอบกับปัจจุบันพบว่าผู้สืบทอดมีอายุมากและจำนวนผู้รู้อย่างแท้จริงเริ่มลดน้อยลง จึงควรเป็นแนวทางในการศึกษาเชิงอนุรักษ์ และเป็นข้อมูลทางวิชาการสืบต่อไป

เอกสารอ้างอิง

กรมการศาสนากระทรวงวัฒนธรรม. (2552). *พิธีกรรมและประเพณี*. โรงพิมพ์ชุมนุม

สหกรณ์การเกษตรแห่งประเทศไทย จำกัด.

ธีราพร ทวีธรรมเจริญ. (2553). "การเรียนรู้วิถีชุมชนจากแนวคิดในทฤษฎีโครงสร้างทางสังคมและทฤษฎีชุมชน". *วารสารวิชาการ มหาวิทยาลัยหอการค้าไทย*, 30(1), 104-116.

- นคร พันธุ์ณรงค์. (2525). วัฒนธรรมพื้นบ้านนาตะกวด ตำบลศรีเทพ อำเภอศรีเทพ จังหวัดเพชรบูรณ์. ศูนย์สุโขทัย มหาวิทยาลัยศรีนครินทรวิโรฒ ประสานมิตร.
- ประทีป นกปี. (2551). เอกสารประกอบการบรรยายหลักการแนวความคิดการวิเคราะห์ดนตรีและนาฏศิลป์. คณะมนุษยศาสตร์ มหาวิทยาลัยนเรศวร.
- มดิชน. (2556, 10 กุมภาพันธ์). พิธีบวงสรวง “เจ้าพ่อศรีเทพ” เมืองเพชรบูรณ์ จัดสร้างศาลหลังใหม่. มดิชน, 23.
- สุรพล วิรุฬักษ์. (2547). นาฏยศิลป์ปริทรรศน์. สำนักพิมพ์แห่งจุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย.

Author

Mr. Somsak Phuphraingam

Dancing and Performing Arts Program, Faculty of Humanities and Social Science Phetchabun Rajabhat University 83, Moo 11, Saraburi - Lomsak Rd., Sadieng sub - district, Muang District, Phetchabun Province 76000. Tel: 062-3519145 Email: somsak.p@pcru.ac.th